

E gyűjteményes munka beosztása a következő: Az első szakasz «a legrégebbi egyház regula fideijét» ismerteti 15 különböző alakjában; a 2-ik az őskeresztyén egyház kereszteleési symbolumát közli különféle keleti és nyugati formáiban s különböző nemzetiségű alakjaiban; a 3-ik közli az egyetemes symbolumokat a niceaitól kezdve az athanásiánusig; a 4-ik a partikuláris zsinatok symbolumait foglalja össze s végül az 5-ik az ú. n. privátsymbolumokat közli különféle szövegekben. Nagy gondnal és fáradsággal vannak ezek összegyűjtve az őskeresztyénség irodalmából, s mint ilyen Hahn műve elsőrangú forrásmű és segédkönyv az őskeresztyén egyház hitvallástalkotó tevékenységének megismeréséhez.

Egy ügyesen összeállított tájékoztató jegyzék csak megkönnyíti a testes kötet használatát. Ss. M.

Graul: Die Unterscheidungslehren der verschiedenen christlichen Bekenntnisse im Lichte der heiligen Schrift. Nebst Darlegung der Bedeutsamkeit und der Zusammenhanges reiner evangelischer Lehre und einem Abriss der hauptsächlichsten ungesunden religiösen Richtungen in der evangelischen Christenheit. 12. verb. und vielfach neubearbeitete Aufl. Herausg. von dr. Reinhold Seeberg ord. Prof. der Theologie in Erlangen. Leipzig (Dörffling & Franke) 1896. 210 lap. Ara 1.60 márka.

E könyvecske legelső kiadása 1845-ben jelent meg. Első öt kiadását írójá Graul, missziói direktor Lipcsében rendezte sajtó alá. Halála után a többi kiadásokat Harnack erlangeni és dorpati tanár tete közé, az utolsóval, a 12-ikkel Seeberg erlangeni tanár ajándékozta meg a theol. irodalmat.

Nem polemikus vagy symbolikus művel van itt dolgunk. E tájékoztató kalauzról méltán mondhatja írójá, hogy «olajága és békegalambja» akar lenni a különféle ker. egyházfelekezeteknek. Újabb javított és teljesen átdolgozott kiadására igen nagy szükség volt. Hiszen írójá 1861-ben még mitsem tudott az újabb katholicizmust teljesen átalakító vatikáni zsinatról, s idejében még Pio nono ült a pápai trónon. Egészen új részletek a műben: a pápa családokozhatatlansága (85—87. l.), a vatikáni zsinat és az ó-katholicismus*(88—90. l.), a görögkeleti egyház alapjellege (97—103. l.), az unió története (132—135. l.), s új részletek a prot. szektákról szóló fejtegetések (174—197. l.). A mai pápás katholicismus ismertetésénél a műnek különben irónikus jellege mellett is erősebb polemikai színezést kölcsönöz a poklokra való alászállás (110—112. lap.), a szentek (46. l.), Mária (48—49. l.), az ultramontán csudahit (57—59. l.), s az életideál (66—69. l.) cz. fejezet.

Ez alaposan tájékoztató kalauz kevésbé a tudósoknak, mint inkább a hívő gyülekezetnek szól. Gyakorlati szükséglet akar pótolni. Az evan-

géliumi igazság világánál tájékoztatni kíván a különböző ker. egyházfelekezetek tanellentéteinek tömkelegében. Azokhoz szól, kik komolyan akarják az üdvöt. Üdvösségükre való komoly törekvésükben az útirajz megóvja őket a kutatással és kereséssel járó akadályoktól és veszélyektől. «A gyengébbek iránt való szeretet szült téged, hogy erősítsd azokat! A tévelygőket vezesd, az ellentmondókat büntesd! Ne félj, bizzál az Úrban s az ő kegyelmességében! Ha pedig szerző tudása és akarata ellenére becsúszott volna valami a műbe, a mi nem a tiszta isteni ige aranyából s a keresztyén szeretet ezüstjéből való, úgy alázd meg magad s ne ítélj meg erősen annak rejtett hibáit». A theol. vitatkozások szeretetlen harczában a béke olajágával jelen meg a pártok között, hogy a «nemes harcz megharcsolásával» maga is hozzájáruljon az «egy akol és egy pásztor» eszményi ker. egyházi végczéljának lehető megvalósításához.

A mű három részből áll. Az első mintegy apologetikai alapja az egésznek. Hogy biztos vezérfonalat adjon az olvasó kezébe az evangéliumi tanról, közli Luthernek 1529, kiadott hitvallását s a rövid alaprajzát adja az evangéliumi tanrendszernek.

Majd a második részben «a különböző ker. hitvallások elválasztó tanait» ismerteti, és pedig a római egyházban (41—91. l.), a görög keleti egyházban (91—103) s a ref. egyházban (103—187. l.). A görög keleti egyház «pártjait és szektáit» kimerítő részletességgel tárgyalja. Természetes, hogy a lutheri evang. egyházi tanvilágánál tekinti az egyes elválasztó ker. tanokat s ítéli meg még a ref. egyházat is.

A ref. egyház pártárnyalataihoz sorozza az anglikánusokat, arminiánusokat, sociniánusokat, menomitákat, baptistákat, quäkereket, swedenborgiánusokat, irvingiánusokat, mormonokat, testvérgyülekezeteket, methodistákat és az üdvhadsereget. Talán mégis csak sok egy kissé! A lutheri egyház egyetlen pártárnyalata a Spener-féle pietismus, a minek magyarázata az, hogy az egységes tiszta tan helyreállítására törekvő lutheri reformáció nem engedte meg a sok pártárnyalatnak kifejlődését.

A ref. protestantismust egészben véve egy érzékellenes, nestorianizáló, mereven törvényszerű, rationalistikus s történetellenes vonással vádolja nem egészen igaztalanul. S a mit közelebbről a methodismusról mond, teljesen hasonló, Ferenczy Gyulának a Szabó Aladár-féle evangélicizációról a Debreczeni Prot. Lapban adott rajzával. Hogy ilyen evangéliumi alaprajz mellett nem valami elismeréssel szólt a szerző az unióról, nem szorul bővebb magyarázatra. Az egyes tanellentétek történet-hittani relativ jelentősége és jogosultsága iránt alig van érzéke. A «tiszta tan» iránti dogmatikus érzék a túlnyomó. A Ritschl-féle iskolának legújabb «historiai módszerét» a theológiában alig ismeri, s még kevésbé méltányolja. Pedig a ma már szükségessé vált módszer teljesen átalakította a theologia képét.

A 3-ik rész «a főbb egészségtelen vallásos irányzatok rövid rajzát adja az ev. egyházban» (198—210. l.). Itt tárgyalja az egyházi tan- és

élet egymáshoz való viszonyát és sorra ismerteti a lágymeleg, katholizáló, orthodox, pietista, herrnhuti, methodista és mystikus beteges pártárnyalatokat. Ezek egymáshoz való viszonyára és egymástól való eltérésre nézve idézi Zsid. 5. 12 és 14. v.

Bár a laikusok számára írott e symbolikai vezérfonál lehetőleg präcis alakban körvonalozza az egyes egyházfelekezeti tankülönbségeket, mégis vannak e vezérfonálnak a művelt laikusok képezettkörét meghaladó részletei is. Ilyenek a Formula Concordiae dogmatikus meghatározásai Krisztus jelenlétének különböző módjáról, a melyek talán mégis csak kemény eledelek a laikusok számára (108. l.), s az orosz szektákról szóló fejezet is (96—103. l.) inkább tudományos, mint művelt laikus egyházi érdekeket szolgál. Egy hibás adatra is akadtam a 178. l. Az ú. n. jeruzsálemi barátok körének alapítója és püspöke nem Hoffmann Keresztély, hanem Kristóf.

Végül még egyet. Úgy tudom, hogy Prot. Irod. Társaságunk egy korábbi választmányi gyűlésén foglalkozott már egy népies jellegű prot. polemika megírásának eszméjével, mely épen népünk vallásos egyházi felfogásának megfelelő alakban az egyes ker. egyházfelekezetek, de különösen a katholicismus és protestantismus tankülönbségeit ismertetné. Valóban itt az ideje, hogy annak megírásáról mielőbb gondoskodnánk. Graul műve a tanúm, hogy mily szükségét pótol ily tájékoztatás a keresztyén-ség körében.

Ss. M.